

ТРАГОМ
ЈАРМОВАЧКИХ РУДАРА

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

ТРАГОМ ЈАРМОВАЧКИХ РУДАРА

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

ПРИБОЈ НА ЛИМУ, АВГУСТ 2010.

*Израду изложбе и штампање каталога помогло је
Министарство културе Републике Србије*

ТРАГОМ ЈАРМОВАЧКИХ РУДАРА

Увод

Хумке, колективне гробнице металнодопских и раносредњовековних заједница најчешћи су споменици културе, археолошка налазишта у прибојском крају. Оне су незаобилазан извор за изучавање живота људи на овим просторима током скоро три миленијума. Да није хумки, о бројним заједницама у минулим добима данас ништа не бисмо знали. Наша знања изведена на основу истражених хумки су ипак скромна због броја, природе добијених података и ограничења у њиховој интерпретацији. Свакако да је број хумки сачуваних до данас знатно мањи од стварно саграђених у току трохиљадегодишњег трајања, па је и зато ваљаност изведених закључака знатно умањена. Уз то, на ваљаност изведених закључака утиче и податак да је, од укупно регистрованих хумки у прибојском крају истражено мање од једне трећине, од чега само двадесетак уз примену савремене методологије археолошких ископавања.

Досадашња истраживања праисторијских хумки у прибојском крају један су од покретача оснивања Завичајног музеја у Прибоју. Овај каталог је и настао поводом двадесетогодишњице постојања и рада музеја. Уводни део каталога посветили смо општим подацима и историјату истраживања хумки у прибојском крају. У другом делу смо каталошки обрадили налазе из седам гробова, са две хумке у Калуђерском Пољу. У изложбу и каталог уврстили смо и неколико енеолитских налаза из насеља првих јармовачких рудара у слоју испод истражених хумки и неколико рударских алатки из окна са локалитета Цурак. Због ограничености изложбеног простора и недовршене конзервације налаза нисмо у могућности да презентујемо укупне резултате истраживања археометалуршког центра Јармовац. Надамо се да ће то бити учињено у склопу будуће сталне музејске поставке.

О колективним гробницама металнодопских заједница прибојског краја

„Хумкаме“, „тумули“, „бобије“ или „громиле“, како се најчешће у традицији прибојског краја називају ови објекти, по досадашњим сазнањима најчешће су колективне гробнице праисторијских, металнодопских заједница овог подручја. На простору прибојске општине до сада је евидентирано постојање око сто тридесет хумки. Хумке су груписане у мање или веће некрополе или су појединачно разасуте по селима прибојске општине. Картирањем хумки увиђа се њихова највећа концентрација у долини Поблаћнице и у њеном побрђу, где их је евидентирано око четрдесет. Четрдесетак хумки се налази и на простору Голешког Брда, а петнаестак у долини Увца. Хумке су ређе подизане у долини Лима, као и у долинама и побрђу мањих лимских притока. По распрострањености, хумке на крњачкој висоравни и Голешком Брду везују се за ланац хумки толачког подручја, Бабина и Јабука, у пријепољском крају.

Ако за критеријум поделе хумки, по величини, узмемо да су мање пречника до петнаест метара, средње до двадесет пет метара и велике преко ове мере, онда око 56% хумки прибојског подручја спада у групу мањих, 37% припада средњим и 7% великим хумкама, високим преко три метра. Велике хумке се налазе у Мажићима, Кратову и у долини Лима: на Јармовцу и у Потпећу. Највећа хумка у прибојском крају, из Подпећа, пречника је преко педесет метара и висине преко четири метра. Гледано по надморској висини, највећи број хумки је у оквиру мањих некропола сконцентрисан по нижим пределима у мањим речним долинама и по висоравнима.

Само 18% хумки представља појединачно издвојене објекте разасуте по прибојском крају, најчешће по побрђу, без неког правила или утврђене закономерности.

О истраживањима хумки прибојског краја

Доњи ток Увца и подручје Штрбаца географски и културолошки чини целину са прибојским крајем. Данас је то гранично подручје између две државе. Прва археолошка истраживања хумки на простору источне Босне и западне Србије реализована су управо на овом простору. У оквиру „прекопавања праисторијских громила у југоисточној Босни (до Гласинца“ 1897. године, тадашњи кустос Земаљског музеја у Сарајеву, Фрањо Фиала, ископавао је девет хумки у Штрпцима, у тадашњем вишеградском котару, седам километара северо-западно од Прибоја. Он је забележио постојање две некрополе: „једна са громилама по пашњацима око православне цркве, а друга међу ораницама јужно од хана Штрбаца...”. Прва некропола броји двадесет громила, од којих је осам ископавано, а друга „у пољу Мачковцу“ броји око десет, од којих је ископавана једна. (*F. Fiala, 1987, А. Бенац и Б. Човић, 1956, 1957*). На антрополошко-археолошком Конгресу у Паризу из 1900. године научна јавност је обавештена о још једном важном праисторијском налазу из Штрбаца, остави сребрног накита. (*М. Hernes, 1900*). Милица Косорић, археолог кустос Земаљског музеја из Сарајева, 1989. године истражује две хумке у Штрпцима, поред Вучијег потока, који протиче недалеко од цркве брвнаре посвећене Св. Илији. (*М. Косорић, 1990*). На основу откривених археолошких налаза може се закључити да је сахрањивање у штрбачким хумкама вршено у дужем временском периоду, почев од ране фазе средњег бронзаног доба па до краја средње фазе старијега гвозденог доба, односно у периоду од 1500 до 500/475. година пре н.е.

У Земаљском музеју у Сарајеву смештена су и два прва археолошка налаза из садашње градске зоне Прибоја, кугласти пехари из раног бронзаног доба (*Ј. Корошец, 1942; М. Гарашанин, 1973, 1985*). Њих је од Абдулаха Хасанагића добио прибојски лекар Богуслав Шилер 1942. године. Пехари потичу из једне хумке, у пољу, недалеко од садашњег улаза у фабрику аутомобила. Били су положени уз скелет покојника сахрањеног у каменом сандуку. Приликом изградње фабрике аутомобила на овом простору је уништено десетак хумки. Ширењем града недавно су уништене две хумке на локацији Селишта, на путу ка Бањском Чамцу. Интензивни пољопривредни радови, крчење, изградња грађевинских објеката, путева и други послови индустријског доба све чешће узрокују уништавање хумки.

Наставник биологије у школи из Забрњице, Меша Кулиновић и учитељ Предраг Недић, извели су у пролеће 1952. године ђаке на час у природи крај извора киселе воде, на месту званом Слана Вода. Ђаци су у игри из обале Поблаћнице почели вадити гвоздена копља, бронзане посуде и накит. Овај налаз подстакао је машту народних казивача који су испрели причу о закопаном златним кочијама у долини Поблаћнице. Приликом изградње електровода између Забрњице и Крајчиновића хумка на Сланом Води је пресечена мањим ровом и тада је ископано више налаза. Био је ово повод за заштитна археолошка ископавања која 1971. године реализује Михаило Зотовић, археолог Народног музеја из Ужица. На шљунковитој подлози у кругу пречника 3,8 м, сахрањено је двадесет пет покојника: мушкараца, жена и деце. Изнад њих, на насути слој земље, положена су шездесет и четири гвоздена копља. Крај скелета, или на њима, откривен је бројан археолошки материјал: педесет керамичких посуда, више бронзаних патера, бронзани, сребрни и накит од стаклене пасте... Гледано у целини, археолошки материјал указује на снажно присуство три компоненте: *келтску* – сагледиву преко појединих типова керамичких посуда и оружја; *хеленистичку* – сагледиву преко подражавања форми хеленистичког посуђа или директног импорта хеленистичких бронзаних патера, керамичких посуда и накита и *аутохтону* – сагледиву преко појединих керамичких облика и по сахрањивању у хумци. Налази са Слане Воде датују се у крај средњег и почетак каснолатенског периода, у прве деценије другог века пре н.е. (*М. Зотовић, 1985.*).

Михаило Зотовић је до сада најзначајнији истраживач праисторијских хумки у прибојском крају. Заједно са Јаворком Бућић, у оквиру дугорочног пројекта систематских археолошких рекогносцирања ужичког региона, у три кампање у периоду од 1968 - 1970 године, евидентирали су пет праисторијских насеља, тридесет девет локалитета са хумкама, два античка налазишта, двадесет три средњовековне некрополе са каменим споменицима и један манастир. (*М. Зотовић, Ј.Бућић, 1975.*). Истраживања на Сланом Води иницирала су вишегодишња систематска ископавања праисторијских хумки у долини Поблаћнице и сондажна ископавања пет насеља. Истраживања су вршена у оквиру пројекта „Археолошка истраживања праисторијске некрополе у долини Поблаћнице и Крајчиновићима код Прибоја на Лиму“, у периоду од 1982. до 1987. године, са прекидом у 1984. години и „Етничка констелација становништва Западне Србије од индоевропске сеобе до завршетка римске доминације“, у периоду од 1987. до 1992. године, са прекидом у 1991. години. У оквиру првог пројекта истраживано је једанаест хумки и једна бронзано-допска фортификација у долини Поблаћнице. У оквиру другог пројекта, осим истраживања хумки у Кремнима, ископавана су праисторијска насеља у долини Поблаћнице и њеном побрђу, као и једна хумка на локалитету Обориште код Забрњице. Пројектима је руководио Михаило Зотовић а потписник овог текста је од 1985. године учесник у њиховој реализацији. Резултати ових истраживања су само делимично публиковани (*М. Зотовић, 1990; С. Дерикоњић, 1996.*). Сахрањивање под хумкама у долини Поблаћнице вршено је у временском распону од позног енеолита до каснолатенског доба.

Приликом археолошких истраживања манастира Ораховица у Мажићима, у периоду од 1998. до 2003. године, рекогносцирана је његова околина у потрази за праисторијским хумкама. На шест локација откривено је дванаест хумки, од којих су четири у манастирској

порти: једна испод темеља јужног зида припрате, једна испод источног зида источног конака и две у порти - североисточно и северозападно од цркве. Једна хумка северно од манастира, на локалитету Крст, уништена је приликом земљаних радова. Хумке у оквиру манастирске целине су само делимично истражене и у једној од њих сахрањивани су степски народи око 1900. године пре н. е. Накит из уништене хумке на Крсту датује се у средње бронзано доба. (С. Дерикоњић, 2002.). Пројект истраживања, конзервације и реконструкције манастира Ораховица покренуо је и њиме руководио Завичајни музеј из Прибоја.

Завичајни музеј из Прибоја је покретач и реализатор истраживања хумки у Калуђерском Пољу, на Јармовцу, а у оквиру пројекта истраживања археометалуршког центра Јармовац. Систематски су истражене две хумке, у периоду од 2004. до 2008. године, са прекидом у 2006. години. Део археолошког материјала из ових хумки презентујемо у овом каталогу и пратећој изложби.

У 2009. години вршена су и археолошка ископавања хумки и громила на Голешком брду. Две хумке су истраживане на локалитету Мраморак и судећи по археолошким налазима настале су током раног бронзаног доба. Ове хумке су пречника око 13 метара и високе 1,5 метар. Конструктивно и по величини сасвим су другачије громле на локалитетима Локве и Шћепанац. Ове громиле су пречника око 8 метара и на терену једва препознатљиве, високе до тридесетак сантиметара, рађене су од једног слоја камена са улегнутим делом у средини. Археолошки налази их датују у рани средњи век. Налази нагорелих људских костију, али и животињских, отварају питање намене ових објеката: да ли су у питању спалишта или места покопавања и даће? Коришћење праисторијских хумки за покопавање покојника крајем петнаестог века, очито без знања о ранијој намени ових објеката, посведочено је на локалитету Оцркавље у порти цркве Св. Архангела Михаила, у долини Поблаћнице.

У прегледу историјата истраживања праисторијских хумки на простору прибојске општине дали смо само оквирне податке о периодима када је у њима вршено сахрањивање. Најстарије хумке настале су крајем трећег миленијума пре н. е. под утицајем или директним присуством степских народа. Највећи број истражених хумки у прибојском крају настао је током раног бронзаног доба, у оквиру групе Белотић – Бела Црква. Неке од ових хумки дограђиване су и коришћене за сахрањивање и у млађим периодима. Највећи број гробова у истраживаним хумкама потиче из различитих фаза старијег гвозденог доба. Ови гробови се везују за Аутаријате. Хумке у прибојском крају градили су и Келти крајем латенског периода и Срби у раном средњем веку, пре примања хришћанства. Хумке из средњег века се по грађњи и функцији знатно разликују од праисторијских, стога их и термилошки треба одвојити, за шта је најподеснији назив „*громиле*“. Изван опсега овог рада излазе многа сазнања до којих се долази истраживањима хумки, те питања и отворене дилеме у вези са њима. За изучавање: културних припадности и прожимања, етногенезе, друштвене организације, хијерархије, погребних ритуала, миграција; до изучавања: наоружања, кићења, физичког изгледа, исхране, обољења и многих других аспеката живота људи металнодопских праисторијских заједница, хумке у прибојском крају су незаобилазан и најчешће једини извор.

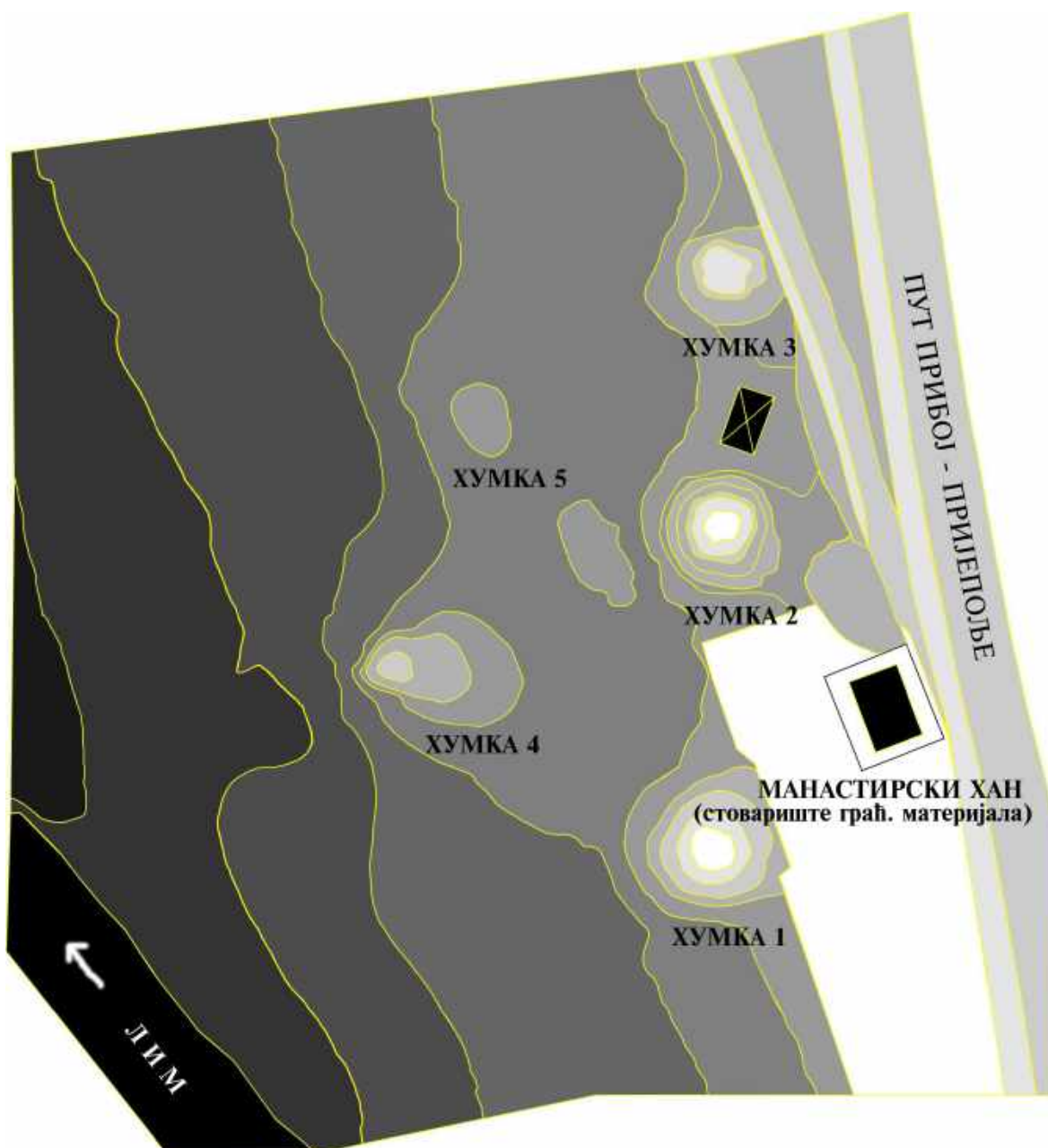
Археометалуршки центар Јармовац

Јармовачки простор смо дефинисали као археометалуршки центар због разноликости и бројности извора за његово изучавање. На основу: рударских окана, преосталих рударских алатки, жила самородног бакра, руда малахита и халкопирита, у широј зони уз јармовачки поток, добијамо основне податке о овом металуршком ревиру, начину и технологији његове експлоатације. На основу остатака комада згуре, калуца за ливење и радионичких места добијамо податке о првим металопредавачким знањима. На основу насеља најстаријих енео-

литских рудара у Калуђерском Пољу, сазнајемо много тога о њиховом свакодневном животу. Хумке, гробнице бронзаног и гвозденог доба у Калуђерском Пољу, индиректно нас упућују да су јармовачка окна вероватно експлоатисана и у овим периодима. Све ово чини Јармовац једним од најзначајнијих центара за археометалуршка истраживања у Европи. Јармовац је у стручну литературу први увео О. Davies из Белфаста, 1937. године. Он је овде регистровао два окна. У једном од њих, „оном према западу, откривен је један камени чекић а друго окно је засуто издробљеним наносом“. (O. Davies, 1937.). Најстарије јармовачке рударе, у овом каталогу и изложби, презентоваћемо само симболично, помоћу мањег броја налаза које чине: седам рударских алатки, две фигурине, узорци руда бакра и 3D модел рударских окна .

Калуђерско Поље – Хумке 1 и 2

Калуђерско Поље је висока речна тераса која се простире од ушћа Јармовачког потока у Лим до Пољица. Уз северни руб поља данас је изграђен пут који води ка Пријепољу. У зо-

Калуђерско Поље - ситуациони план

ни око пута подигнуто је више савремених стамбених и објеката различите намене. Енеолитско насеље и три очуване праисторијске хумке се налазе у пољу крај јармовачког потока, недалеко од ушћа. Осим очуваних, видљиви су остаци још две знатно оштећене хумке. Средном деветнаестог века, недалеко од хумки, саграђен је хан манастира Св. Николе у Бањи, данас претворен у стовариште грађевинског материјала. (Види: *Клуђерско Поље - ситуациони план*).

До сада је Завичајни музеј Прибој довршио истраживања две хумке у Клуђерском Пољу. Истраживања прве хумке започета су 2004. године и са једногодишњим прекидом довршена у 2007. години. Друга хумка је истражена 2008. године. Истраживања хумки омогућило је Министарство културе РС, Министарство за економију и регионални развој РС и Национална служба за запошљавање РС.

За обе истражене хумке може се извести неколико општих, заједничких запажања: подигнуте су на простору на коме је раније постајало енеолитско рударско насеље; настале су током раног бронзаног доба; рађене су од земље и камена (углавном од речних облутака); дограђиване су током старијег гвозденог доба, када је у њима и извршен највећи број сахрана; спадају у групу маркантнијих хумки у прибојском крају (пречника око двадесет и висине преко три и по метра).

Испод *хумке 1* откривени су грађевински остаци једног четвороугаоног дрвеног објекта чији су носећи стубови били дубоко укопани у здравицу. Објект је саграђен крајем плочничке фазе винчанске културе. Два паралелна канала, којима је вода природним падом из јармовачког потока проведена кроз насеље ка Лиму, пролазила су кроз овај објект. Овај простор коришћен је и током раног енеолита, на што указују налази керамике са елементима бубањско - хумске културе. Испод *хумке 2* откривена су два радионичка места са каменим алаткама, перкутерима и жрвњевима и обиљем уломака керамике. Уломци керамике и фигурине опредељују овај простор у крај винчанске културе. Приликом градњи обе хумке коришћена је земља из културног слоја са ранијег насеља, па се садржај из насеља у њиховом насипу среће у обрнутој стратиграфији.

Обе хумке подигнуте су током раног бронзаног доба. На периферији су оивичене кружним каменим венцем од крупнијих облутака. У центру *хумке 1* сахрањен је један делимично спаљени покојник испод овалне конструкције од облутака, а други у згрченом положају у сандуку од камених плоча. У централној зони *хумке 2* подигнуте су две кружне конструкције. Конструкција у строгом центру је била куполаста и вероватно, због пљачке, оштећена накнадним раногвозденодопским укопавањем. Конструкција недалеко од ње је саграђена од облутака поређаних у кругове, испод које су остаци спаљеног покојника.

Хумке су дограђиване током старијег гвозденог доба помоћу земље и камених облутака. Сахрањивање у овом периоду вршено је у кружно распоређеним гробовима на различитим нивоима. Већина ових гробова рађена је на сличан начин: у основи гробна рака је поравњана шљунком и на њега се полаже покојник, који се потом засипа земљом или шљунком. Бочне стране и венац, на горњем нивоу, се формирају од шљунка и ређе од облутака. Такође су ређи гробови у којима је покојник положен на земљу а венац и покривач формиран од облутака. Детаљније бављење конструктивним варијантама гвозденодопских гробова у овим хумкама је изван теме овог рада.

У хумкама из Калуђерског Поља откривено је 39 гробова, од којих 30 у *хумци 1* и 9 у *хумци 2*. Осим четири примарна, ранобронзанодопска гроба, сви остали припадају различитим фазама старијег гвозденог доба. Датовање гвозденодопских гробова засновано је на периодизацији гласиначког културног комплекса. (*Б. Човић, 1986*). За презентацију у овом каталогу и пратећој изложби одабрали смо седам гробова из *хумке 2* и једанаест керамичких посуда, од којих су две из *хумке 1*.

Гроб 5

Гроб 5 је издуженог овалног облика са подлогом насутом од шљунка. На ову подлогу положен је покојник на леђа, у опруженом ставу. Делимично су очуване кости лобање и натколеница. После сахране покојник је прекривен шљунком. Од археолошких налаза у гробу су откривени: два гвоздена копља, два гвоздена ножа, двојна игла од бронзане жице и бронзана перла. Гроб се датује у завршетак фазе Гласинац IVc-2 (око 500. године пне) и у питању је гроб ратника.

Гроб 6

Гроб 6 је у облику издужене елипсе, дуг 2,6м и широк 1,3м. У основи гроба је подлога од шљунка средње крупноће на коју је положен покојник на леђа, у опруженом ставу, са рукама савијеним на стомак. Након сахране покојник је прекривен шљунком који је на нижој страни фланкиран венцем од

речних облутака. Шљунак је по средини улегнут а улегнуће је запуњено земљом, стога се гроб на горњем нивоу препознаје по елипсоидном шљунковитом венцу. Делом су очуване кости лобање, доње вилице, подлактица, натколеница и потколеница. Богат гробни инвентар чине: две бронзане двопетљасте фибуле са правоугоним стопом, две бронзане плочасте фибуле са пет калота и латицама на ободу, две бронзане нарукнице са задебљаним и пребаченим крајевима, две веће биконичне перле, делови кожне кесе са бронзаним нитнама и део мањег гвозденог ножа. Гроб се датује у завршетак фазе Гласинац IVc-2 (око 500. године пне) и у питању је гроб жене.

Гроб 7

Гроб 7 се на горњем нивоу препознаје по елипсоидном венцу од шљунка ширине око четрдесет центиметара. Улегнуће по средини гроба је испуњено земљом. У основи гробне раке покојник је положен на земљу, у опруженом ставу, на леђа, са десном руком повијеном на груди и левом повијеном на стомак. Осим потколеница, кости покојника су релативно очуване и знатно поломљене. Археолошки налази у овом гробу су бројни, а чине их: дијадема од бронзаног лима, једна цела и једна оштећена наочараста минђуша, две огрлице од ћилибарских перли, једна огрлица од перли са привеском од зуба дивље свиње, једна огрлица од бронзаних салталеона са девет привезака у облику птичијег протома и једним прапорастим привеском, две виљушкасте копче са заобљеним крајем, две наочарасте фибуле, једна двопетљаста фибула са стопом у облику беотског штита, једна лучна крестасти фибула, две ливене „омега“ игле, две наруквице са пребаченим крајевима, три крестасти разводника и једна крестасти апликација, једна биконична перла, шестоструки ланац са шеснаест прапорастих привезака, затварач кожне торбице од бронзаног лима и нитни са калотастим завршетком, спирални гвоздени увојци и делови мањег гвозденог ножа. Гроб се датује у завршетак фазе Гласинац IVc-1 и почетак фазе IVc-2 (око 550. године пне). У питању је гроб млађе женске особе.

Гроб 8

Основа *гроба 8* је насута шљунком на остатке калоте хумке рађене од облутака. Гробна конструкција је оштећена рецентним укопавањем, па се гроб препознаје по делимично очуваној шљунковитој подлози и распореду археолошких налаза. Од скелета су очуване само кости доње вилице у траговима и део леве натколенице. Гробне налазе чине остаци оружја, накита и коњске опреме, и то: уломци једносеклог гвозденог мача, један гвоздени дуги криви нож, два листолика гвоздена копља, један камени брус, огрлица од ћилибарских перли, две кружне бронзане алке, једна бронзана пинцета, једне гвоздене жвале, калотасти разводници за ремење узде, двадесет две калотасте украсне токе за узду, ланац на узди од тринаест крупнијих бронзаних алки. Гроб се датује у завршетак фазе Гласинац IVc-2 и почетак фазе Va (око 500 / 475. године пне). У овом гробу је сахрањен ратник (коњаник).

Гроб 9

Од конструкције *гроба 9* очувана је само његова основа израђена од крупнијег шљунка. Шљунак захвата овалну површину дугу 1,65м. и широку 0,65м. На ову подлогу, вероватно на леђа у опруженом ставу, положено је дете. Од остеолошких остатака сачувани су само делови чеоне кости и два млечна кутњака. Археолошке налазе у гробу чине: једна наруквица од спирално увијене бронзане жице, једна наруквица од жице са пребаченим крајевима, један прстен од жице са пребаченим крајевима, три биконичне перле, два комада салталеона, једна ливена двојна „омега“ игла са декорисаним луком, један дужи криви гвоздени нож, једна конусна здела са унутра повијеним ободом декорисаним канелурама. Гроб се дагује у завршетак фазе Гласинац IVc-1 (око 550. године пне).

Гроб 11

Гроб 11 је рађен од шљунка очуваног у основи и делом у засипу. Основа гроба је у облику издужене елипсе, дуге 2,4м и широке 0,85м. Елипса се постепено сужава од простора главе ка ногама. На ову подлогу положен је покојник у опруженом ставу, на леђа, од кога су очувани делови калоте и зуба, делови надлактица и леве потколенице. Од археолошких налаза овде су откривене: две двојне игле од бронзане жице са кружно проширеном тордираном главом, три биконичне бронзане перле украшене урезаним концентричним круговима, један кратки гвоздени нож, један дуги криви гвоздени нож и два гвоздена копља. Гроб се датује у фазу Гласинац IVc-2 (иза 550. године пне). У овом гробу сахрањен је ратник.

Гроб 17

Шљунковита подлога *гроба 17* је шира у пределу главе покојника (око 1,1м) од предела ногу (0,8м) и дуга је око 2,3м. На шљунак средње крупноће положен је покојник у опруженом ставу, на леђа, са рукама пруженим уз тело. Кости лобање покојника су релативно добро очуване, а нешто лошије кости десне руке и карлице. Опрему покојника у овом гробу чине: две двојне игле од бронзане жице са кружно обликованом тордираном главом, две биконичне бронзане перле, дуги гвоздени криви нож са две нитне на дршци, један кратки гвоздени нож, један камени брус, једна гвоздена копча и једно гвоздено листолико копље. Гроб се датује у почетак фазе Гласинац IVc-2 (око 550. године пне). У овом гробу је сахрањен ратник.

О датовању гробова

Датовање описаних гробова из ове хумке извршено је на основу упоредне анализе у њима откривеног археолошког материјала са сличним налазима гласиначког простора и западне Србије и делом на основу њиховог стратиграфског односа са осталим гробовима у хумци. У овом каталогу смо се придржавали периодизације извршене за гласиначко културно подручје. (Б. Човић, 1987.). Презентовани гробови са хумке 2 из Калуђерског Поља су настали од краја фазе Гласинац IVc-1 до почетка фазе Гласинац Va. Полазну основу за датовање *гроба 5* пружа нам двојна игла од бронзане жице која се појављује још у фази Гласинац IVb (Подилијак, Тумул В, гроб 5b). У млађим фазама димензије ових игала се смањују и нестају почетком фазе Гласинац Va. Додатни елемент за датовање овог гроба је облик копља и његов стратиграфски положај. *Гроб 6* се датује на основу фибула. Плочасте фибуле са латицама на рубу се појављују у фази Гласинац IVc-1 (Бранковићи, тумул I, гроб 1) као и двопетљасте фибуле (Осово 1897, тумул I, гроб 1). Двопетљасте фибуле са четвороугаоном стопом преобладају у фази Гласинац IVc-2 и наставак су у развоју фибула са стопом у облику беотског штита. Наруквице са пребаченим крајевима из овог гроба су једна од дуготрајнијих форми накита на гласиначком подручју, те нису релевантне за прецизнија хронолошка одређења. Основу за датовање *Гроба 7* пружа налаз дијадеме од бронзаног лима. Овакве дијадеме се на гласиначком простору појављују још у фази Гласинац IV b (Илијак, тумул III, гроб 2), а бројније су у фази Гласинац IVc-1 (Илијак, тумул XIX, гроб 1; Осово, тумул I, гроб 1; Русановићи 1895, тумул XXIV, гроб 1) и нестају у фази Гласинац IVc-2. У предложено датовање овог гроба уклапа се и преостали хронолошки осетљивији материјал, као: прапорасти привесци са стопом, двопетљасте фибуле са правоугаоном стопом, „омега“ игле. Аналогije за ове налазе на гласиначком простору су бројне, као: Бранковићи, тумул I, гроб 4 (за прапорасти привеске); Осово 1987, тумул I, гроб 1; Бранковићи, тумул I, гроб 3 и тумул III, гроб 4 (за фибуле) и Радава, тумул IX, гроб 1 (за игле). У *гробу 8* археолошк материјал није хронолошки преосетљив. Коњска опрема почиње да се појављује у фази Гласинац IVc-1 (Осово, тумул II, гроб 1), али се налази и у фази Гласинац IVc-2 (Читлуци, тумул II, гроб 5). Пинцете такође имају дуже временско трајање, почев од фазе Гласинац IVb до прелаза ка фази Va. Пинцета из овог гроба припада млађим формама и заједно са обликом копаља је основа за његово датовање. Прецизније датовање *гроба 9* је делом проблематично због хронолошки неосетљивог материјала. Наруквице од бронзане жице са пребаченим крајевима или у облику спиралних навоја јављају се у периоду од фазе Гласинац IVa до фазе Гласинац IVc-2. Дуги криви ножеви се јављају и у фази IVc-1, али су посебно омиљено оружје у фази Гласинац IVc-2. Основу за ближе датовање овог гроба пружа налаз двојне ливене „омега“ игле. Сличан проблем постоји и у датовању гробова 11 и 17. Нешто прецизније датовање могуће је извести на основу налаза двојних игала са кружно проширеном тордираном главом и перли украшених урезаним концентричним круговима. Игле Р. Васић групише у тип I b (Р. Васић, 1999.) и јављају се у фази Гласинац IVc-1 и IVc-2 (Ковачев до, тумул I, гроб 1 и Готовуша I, гробови 4/1; 4/2). Сличне перле срећу се у фази Гласинац IVc-2 (Бранковићи, тумул III, гроб 4). У западној Србији аналогije за материјал из презентованих гробова срећемо у хумкама из Ражане, Годљева, Криве Реке, Кремана и Пилатовића (М. Зотовић, 1985.). У апсолутним датумима фаза Гласинац IVc-1 траје у периоду од 625. до 550. године пне, а фаза Гласинац IVc-2 од 550. до 500/475 године пне.

О Аутаријатима

Презентовани гробови старијег гвозденог доба припадају гласиначком културном кругу. Још крајем деветнаестог века постављена је теза да су носиоци гласиначке културе Аутаријати. О овој тези вођене су озбиљне расправе током последњих деценија двадесетог века (Ф. Папазоглу, 1963; Б Човић, 1967 и 1976; Р. Васић, 1972; М. Гарашанин, 1973; Б. Јовановић, 1979; Д. Срејовић, 1981). Изнета теза има лингвистичку основу изведену по имену Аутаријата везаном за име реке Таре и планине Таре. На основу археолошке грађе је сада видљиво да гласиначка култура захвата широко подручје на простору западног и централног Балкана (комплекс Гласинац – Мати). Оволика област вероватно није могла припадати Аутаријатима, без обзира што су они у једном тренутку били „најјачи и најугледнији“ међу Илирима. Зато на носиоце гласиначке културе треба гледати као на велику, економски и културно сродну заједницу, засновану на сличном културном, етничком и језичком пореклу. Вероватно су се носиоци гласиначке културе састојали од већег броја племенских заједница, а једна од њих, у једном тренутку најмоћнија и најекспанзивнија, забележена је у историјским изворима као Аутаријати. Склони смо мишљењу да матично подручје Аутаријата теба везивати за западну Србију, северну Црну Гору и Гласинчко подручје, поготову што се на овим просторима да пратити културни континуитет још из бронзаног доба. Продори Трако - Кимераца и носилаца басараби стила на подручје западне Србије, иако су морали утицати на аутохтону базу, нису битније пореметили њен еволутивни развој.

Током VII. века пне на овим просторима долази до пораста броја становништва и његовог кохезионог груписања у оквиру родовских заједница, што утиче на њихову извесну расцепканост. Током VI. века пне, нарочито његовим крајем, долази до снажног економског полета ових заједница, што је омогућило блиске трговачке и културне везе са античким светом. Процес друштвеног раслојавања зачет крајем бронзаног доба доводи, у овом периоду, до стварања родовске и племенске аристократије, што кулминира појавом личности високих војних и друштвених моћи. Упоредо, ово је време развоја сложене племенске организације, у социолошком и политичком смислу. У ово време племенски савез Аутаријата захвата највећи простор, а његово језгро и прапостојбину чини и прибојски крај. Имена родовских и племенских заједница, која су чинила овај савез, заувек ће нам остати непозната.

Историјски извори у којима се помињу Аутаријати нису бројни. Овде се нећемо бавити њиховим садржајем, али ћемо набројати историографе, то су: Страбон, Апион, Псеудо-Скилак, Аријан... Према подацима Диодира, Јустина и Оразије, крајем IV. века пне Аутаријате је задесила страшна несрећа, изворе и храну у њиховој земљи загадиле су жабе, које су падале у облацима место кише, због чега су се морали раселити. Несрећу је појачала и најезде мишева, а све то задесило је и Дарданију и Пеонију. Археолошки налази са аутаријатског простора показују да од половине IV. века пне започиње процес опадања броја становништва, сиромашење и декаденција. Средином III. века пне ови, некад добро насељени крајеви остају скоро пусти.

Каталог керамичких посуда

Керамичке посуде презентоване на овој изложби и у каталогу откривене су у хумци 1 и 2 на локалитету Калуђерско Поље. Посуде су настале у широком временском распону, почев од налаза лоптасте зделе из периода бубањско - хумске културне групе, преко налаза кугластог пехара из групе Белотић – Бела Црква (откривених у хумци 1), до раногвоздено-допских посуда откривених у гробовима хумке 2.

Полулоптаста здела

Место налаза: хумка 1, одводни канал

Ручно рађена керамичка здела лоптастог облика, равнoг дна, незнатно профилисаног обода са четири наспрамно постављене брадавичасте апликације на рамену. Здела је украшена плитко урезаним геометријским орнаментом и убодима нокта.

Р дна – 8,3cm; R обода – 9,1cm; h – 11,3cm

Рани енеолит; културна група Бубањ - Хум I, око 3000 година пне.

Кугласти пехар

Место налаза: хумка 1, централни гроб 2

Ручно рађен пехар кугластог рецепијента, равнoг дна, ваљкастог врата и незнатно проширеног обода са једном тракастом дршком која спаја обод и дно врата и једном хоризонтално бушеном рожастом апликацијом на прелазу из врата у рецепијент. Са спољне стране посуда је глачана до високог сјаја.

Р дна – 6,8 cm; R обода – 7,2 cm, h – 14,9 cm

Рано бронзано доба; културна група Белотић – Бела Црква, око 1800. година пне.

Биконична шоља

Место налаза: хумка 2, гроб бр.3

Биконична ручно рађена шоља са косо засеченим ободом, дршком која прелази обод и завршава се на рамену. На дршци изведен је орнамент од хоризонталних канелура. Вертикалним канелурама украшен је горњи конус рецепијента. Непосредно испод обода, са спољне стране, урађен је орнамент од три хоризонталне канелуре које прате облик обода.

Р дна – 3,8cm; R обода – 5,8cm; h – 6,5cm

Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с.

Конусна здела

Место налаза: хумка 2, гроб бр. 9
 Конусна ручно рађена здела, равног дна, са унутра повијеним ободом украшеним сноповима укосо засечених линија.
 R дна – 4,2cm; R обода – 7,8cm; h – 4,7cm
 Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с.

Двоухи пехар

Место налаза: хумка 2, гроб бр. 14
 Двоухи ручно рађени пехар, равног дна, биконичног рецепијента, незнатно разгрнутог обода са две веће тракасте дршке које прелазе обод спајајући га са средином горњег конуса рецепијента. Дршке су са горње стране украшене низом мањих кружних убода. У основи дршке изведен је орнамент од три кружно распоређене линије и три линије на прелазу између конуса. Поље између ових линија украшено је урезаним ромбовима и наизменично шрафираним троугловима. Орнамент је испуњен белом инкрустацијом.
 R дна – 4cm; R обода – 7,6cm; h – 10,1 cm
 Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с.

Конусне зделе

Место налаза: хумка 2, гроб бр. 14
 Две ручно рађене конусне зделе са унутра повијеним неукрашеним ободом.
 Здела 1: R дна – 5,9cm; R обода – 14,2cm; h – 6cm
 Здела 2: R дна – 7,5cm; R обода – 17,4cm; h – 7,7cm
 Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с..

Конусна здела на стопи

Место налаза: хумка 2, гроб бр. 14

Ручно рађена плића конусна здела на стопи са унутра повијеним ободом декорисаним косим канелурама.

Р стопе – 6,1 cm; Р обода – 9,8cm; h – 4,4cm

Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с.

Двоухи пехар

Место налаза: хумка 2, гроб бр. 26

Већи ручно рађен двоухи пехар, равног дна, биконичног рецепијента и незнатно проширеног обода са две тракасте дршке које прелазе висину обода спајајући га са средином горњег дела рецепијента. Горњи конус рецепијента украшен је са шрафираним пољем наизменично постављених троуглова и између њих глатких ромбова. Поље је уоквирено са троструком хоризонтално урезаном линијом. Изнад овог поља, на прелазу ка врату изведен је низ шрафираних троуглова. Урезани орнамент је испуњен белом иклустацијом.

Р дна – 5,7cm; Р обода – 11,7cm; h – 14,9cm

Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с.

Конусна здела

Место налаза: хумка 2, гроб бр. 26

Ручно рађена конусна здела, равног дна, са унутра повијеним ободом. На прелазу између рецепијента и обода изведене су четири наспрамно постављене брадавичасте дршке.

Р дна – 4,9cm; Р обода – 8,4cm; h – 4,5cm

Рано гвоздено доба; Гласиначка културна група, фаза IV с.

Каталог камених алатки

Камене алатке презентоване у овом каталогу и на изложби само су део од укупно четрдесет две алатке откривене на локалитету Цурак у праисторијском ископу рађеном у облику широког откопа. По величини могу се поделити на батове и чекиће, при чему су батови већих димензија и тежи а коришћени су за разбијање стене приликом вађења руде, а чекићи су мањих димензија и коришћени су за уситњавање руде. Све алатке су рађене од облутака чији је облик прилагођен функцији. За њихову израду коришћени су облутци веће чврстине па су стога све алатке рађене од габра и гранита. Такође заједничко за све алатке је постојање попречног жлеба који је у функцији вешања алатке за руку или ударача обешеног на клатно. Све алатке су оштећене приликом употребе и стога одбачене у рударском ископу. На доњој и горњој страни код свих алатки видљива су оштећења, трагови употребе.

На основу налаза уломака керамике у поменутом ископу алатке се датирају у рани енеолит, крај винчанско – плочничке културе (око 3200 година пне.). Бројеви поред алатки су бројеви С картона под којима су предмети евидентирани у Завичајном музеју Прибој.

Чекић С 3

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

Чекић трапезоидног облика рађен од гранита са два наспрамно постављена жлеба за причвршћивање рукохвата. На горњој и доњој страни чекића видљиви су трагови употребе а са предње стране чекић је оштећен.

Висина 12,1cm; ширина: (горња) 7,7cm, (доња) 9,3cm; тежина 780gr.

Чекић С 11

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

Чекић од црног гранита приближно трапезоидног облика са траговима употребе на доњој страни, оштећен са задње стране. За учвршћивање чекића на рукохват урађена су три жлеба два са предње и један са задње стране.

Висина 12,2cm; ширина: (горња) 8,8cm, (доња) 10,9cm; тежина 1150gr.

Чекић С 14

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

Чекић је урађен од крупнозрног зеленкастог облутка са већом концентрацијом кварцита. Трагови употребе чекића видљиви су на горњој и доњој страни, а по средини чекића урађен је дубљи хоризонтални жлеб. Облутак је приближно трапезоидног облика.

Висина 12,9cm; ширина: (горња) 7,3cm, (доња) 9,4cm; тежина 1280gr.

Бат С 2

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

Бат од тамномрког гранита приближно елипсоидног облика са проширењем на десној бочној страни. Бат је оштећен са задње стране. Вешање бата урађено је помоћу три бочна жлеба.

Висина 18,8 cm; ширина 12,6cm; дебљина 6,9 cm; тежина 2270gr.

Бат С 7

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

Бат је рађен од издуженог облутка (зеленкастог габра). Приликом употребе бат је оштећен и испуцао на три дела. Вешање бата је рађено по средини облутка преко дубљег хоризонтално уклесаног жлеба.

Висина 25,2cm; ширина 10,6cm; дебљина 6,5 cm; тежина 2460gr.

Бат С 27

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

По облику и величини ова алатка представља прелазну форму између бата и чекића. Приближно је правоугаоног облика са дорађиваном задњом страном. На горњој и доњој страни видљиви су трагови употребе а дубљи хоризонтални жлеб за вешање рађен је приближно по средини алатке.

Висина 18,2cm; ширина 10,3cm; дебљина 6,7 cm; тежина 2090gr.

Бат С 34

Место налаза: локалитет Цурак, енеолитско окно

Бат је рађен од тамномрког гранита приближно троугаоног попречног пресека. Са задње, равне стране облутка већим делом оштећен је кортекс. На доњој и горњој страни бата видљиви су трагови употребе а хоризонтални жлеб за вешање постављен је по средини бата.

Висина 28,2cm; ширина 12,7cm; дебљина 7,2 cm; тежина 3160 gr.

Антропоморфна фигурина 1

Место налаза: Хумка 2, сегмент D, ∇400,20

Антропоморфна фигурина је рађена од пречишћене замље, углачане површине, тамно мрке боје печења. Глава фигурине је шематизована, троугаоног облика, заравњена са предње стране, са краћим кљунастим носем на средини у чијој основи су, пре печења, урезане очи, два плића хоризонтална удубљења. Глава је са задње стране заобљена и ослоњена на издужени звонаст врат. Руке су редуковано извајане у облику рожастих испуста а дојке у облику мањих брадавичастих апликација. Торзо фигурине је стубаст, елипсоидног попречног пресека, оштећен на доњој страни. Датује се у завршетак винчанске културе, око 3200 година пне.

h-76 mm; ширина руку - 49 mm;
дебљина - 27 mm.

Антропоморфна фигурина 2

Место налаза: Хумка 4, сегмент А, ∇399,68

Антропоморфна фигурина је рађена од пречишћене земље, глачаних површина, равномерно печена (мркецрвене боје). Доњи део торза је благо проширен и незнатно оштећен. Руке су рађене у облику издужених рожастих испуста. Торзо фигурине је стубасто издужен, елипсоидног пресека. Глава фигурине је крајње стилизована, троугаоног облика а врат благо издужен. Полне знаке фигурине нису моделоване. Датује се у завршетак винчанске културе, око 3200 година пне.

h- 80 mm; ширина руку - 41 mm;
дебљина - 18 mm.

Јармовац, локалитет Цурак, рударско окно, (3D модел, В. Здравковић)

Јармовац, локалитет Мајдан, рударско окно након ископавања

Јармовац, локалитет Цурак, тргови самородног бакра, азурит и лимонит у кварцној жици

Јармовац, локалитет Мајдан, трагови руде малахита

Коришћена литература

- Benac, A., Čović B. *Glasi nac I i II*, Sarajevo 1956-1957.
- Vasić, R., *Notes on the Autariate and Triballi*, Balcanica III, Beograa 1972.
- Vasić, R., *Die Fibelin im Zentralbalkan, Abteilung, XIV band 12, Stuttgart, 1999.*
- Гарашанин, М., *Праисторија на тлу Србије*, II том, Београд 1973.
- Davies, O., *Prehistoric copper-mine at Jarmovac near Priboj na Limu*, GZM, XLIX, Sarajevo 1937.
- Дерикоњић, С., *Неолитске заједнице Полимља, Прибој* 1996.
- Група аутора (Дерикоњић С.) *Свети Георгије у Дабру*, Зборник радова, Прибој 2002.
- Група аутора (Дерикоњић С.) *Топографија Полимља*, Београд 2008.
- Зотовић, М., *Археолошки и етнички проблеми бронзаног и гвозденог доба Западне Србије*, DISSERTATIONES ET MONOGRAPHIAE, Београд 1985.
- Зотовић, М., *Проблеми млађег гвозденог доба у Западној Србији у светлу открића у Крајчиновићима код Прибоја*, Годишњак ЦБИ, XXV, књ. 23, Београд 1987.
- Зотовић, М., Бућић, Ј., *Резултати прелиминарних археолошких истраживања на територији општине Прибој*, Ужички зборник, бр. 4, Титово Ужице 1975.
- Зотовић, М., *Истраживања праисторијских хумки у долини Побраћнице и генеза раног гвозденог доба у Западној Србији*, Старинар, XL-XLI, Београд, 1989/1990.
- Kosorić, M., *Humke na lokalitetu Gromile u Štrpcima*, GZM Bosne i Hercegovine, Nova serija, sveska 45, Sarajevo 1990.
- Korošec, J., *Noviji neobjavljeni predmeti predpovjesne zbirke – dvije vaze Slavonske kulture nadjene u Priboju*, GHZM, LIV, Sarajevo 1942.
- Јовановић, Б., *Атеница и кнежевски гробови на Гласинцу*, Научни скуп, Београд 1979.
- Срејовић, Д., *Културе гвозденог доба*, Историја српског народа I, Београд 1981.
- Fiala, F., *Uspesi prekopavanja praistorijskih gromila u jugoistočnoj Bosni do Glasinca*, GZM Bosne i Hercegovine, br.4, Sarajevo 1897.
- Hoernes, M., *Srebreni nalazi iz Štrbaca u Bosni*, GZM Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1900.
- Čović, B., *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo, 1976.
- Čović, B., *O izvorima za istoriju Autarijata*, GCBI, V/3, Sarajevo 1967.

RESÜMEE

Auf der Spur der Jarmovac-Bergleute

Das archäometalurgische Zentrum Jarmovac ist ein von den neun ältesten Kupferbergwerken in Europa. Der Abbau des rohen Kupfers als auch der Kupfererze, des Malachits des Halkopirits, begann Mitte des IV. Millenniums vor unserer Zeitrechnung. Dieser Bergwerk ist auch in den jüngeren Zeitabschnitten ausgenutzt worden: im Laufe der frühen Bronzezeit und im Mittelalter. Das beweisen die Untersuchungen der Schächte auf folgenden Standorten: Majdan, Curak, Popovina und Barutina, als auch die Untersuchungen der Siedlungen und der Grabhügel auf dem Standort Kaludjersko Polje (Mönchfeld). Alle angegebene Standorte werden in der Zeit von 2003 bis 2009 untersucht und befinden sich in der Zone bei Jarmovački potok (Jarmovacbach), auf der Peripherie von Novi Priboj (Neue Priboj).

Dieser Katalog und diese Ausstellung werden anlässlich des zwanzigsten Jahrestags des Heimatmuseums in Priboj organisiert und darin wird nur ein kleinerer Teil der Exponate der obengenannten Untersuchungen präsentiert.

Schlüsselwörter: Äneolit, Bergmann, Kupfer, Bronzezeit, Eisenzeit, Mittelalter

SUMMARY

Following the footsteps of the miners from Jarmovac

Archeometalurgical center Jarmovac is one of the nine oldest copper mines in Europe. The exploitation of native copper and later also of copper ores, malachite and chalcopirite, had begun in the middle of the fourth century BC. The mine was used in the later periods, during early Bronze Age, early Iron Age and in the Middle Ages. The research of the mining shafts at different locations, Majdan, Curak, Popovina and Barutina, and also of settlements and mounds at Kaludjersko polje has provided a lot of evidence of these activities. All the sites listed above have been explored in the period from year 2003 to 2009 and are located in the area along the stream of Jarmovac, at the outskirts of the new town of Priboj.

This catalog and exhibition have been organized to mark the twenty-first anniversary of the existence and work done by the Homeland Museum in Priboj and only a small fragment of the exhibits from the explorations mentioned above have been presented at it.

Keywords: Chalcolithic, miner, copper, Bronze Age, Iron Age, Middle Ages

RESUMÉ

Sur la trace des mineurs de Jarmovac

Le centre archéométralurgique "Jarmovac" est une parmi les neufs plus vieilles mines de cuivre en Europe.

L'exploitation de cuivre précieux et ensuite des mines de cuivre, malachite et halkopirite a commencé au milieu de quatrième millénaire av.J.-C.

Cette mine a été aussi exploitée aux périodes précédentes, pendant l'âge de bronze et fer et aussi au moyen-âge.

Les recherches des puits de mine dans les localités de Majdan, Curak, Popovina, Barutina et aussi les habitats et les tertres dans la localité de Kaludjersko polje représentent les preuves pour les allégations susmentionnées. Toutes les localités sont prospectées pendant la période de quelques ans, de 2003 à 2009 et ils se trouvent dans la zone de Jarmovački potok, à la périphérie de Novi Priboj.

Ce catalogue et cette exposition sont organisés à propos de vingt ans d'existence et de l'activité de la musée natale à Priboj. De cette manière nous avons présenté seulement une part de toutes ces recherches

Mots-clés: Chalcolithique, mineur, cuivre, Âge du bronze, Âge du fer, Moyen Âge

ТРАГОМ ЈАРМОВАЧКИХ РУДАРА
КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

Организатор изложбе и издавач каталога
ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ ПРИБОЈ

За издавача
САВО ДЕРИКОЊИЋ

Изложбени простор
ГАЛЕРИЈА НАДЕЖДЕ НАДЕ ВИТОРОВИЋ

Аутор изложбе и каталога
САВО ДЕРИКОЊИЋ, дипл. археолог

Компјутерски слог и прелом
ИБРАХИМ ЋАТА ХАСАНАГИЋ

Фотографије и модели ликова
АЦО БОЈАНИЋ
САВО ДЕРИКОЊИЋ

Лектор
ВЕРИЦА БАЦЕТИЋ

Превод резимеа
АМРА ПОЛИМАЦ
ДРАГАНА КОЈАДИНОВИЋ
БОЈАН БЈЕЛИЋ

Помоћници на реализацији изложбе
СЛОБОДАНКА КЛАЧАР
АЦО БОЈАНИЋ
СЛАЂАН КОЛОВИЋ

Штампарија
„Incognito“ Прибој

Тираж
300

CIP-Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

903.5"637"(497.11)(083.824)

ДЕРИКОЊИЋ, Саво

Трагом јармовачких рудара : каталг изложбе/

[аутор каталога Саво Дерикоњић; фотографије Ацо Бојанић, Саво Дерикоњић].

- Прибој: Завичајни музеј, 2010 (Прибој: Incognito). - 28стр.: илустр.; 30 cm

Тираж 300.-Библиографија:стр.26-

Resümé;Summary; Resumé.

ISBN 978-86-82359-17-3

а)Грбови и гробља-Прибој-Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 177377292

